

УДК [821.161.2“18/19”-312.4І.Франко+821.161.2“18/19”-312.4В.Винниченко].091

**ПОЕТИКА НАТУРАЛІЗМУ У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА
ТА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА НА КРИМІНАЛЬНУ ТЕМАТИКУ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Наталія Кобзей

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ 76025, Україна*

Предметом статті є дослідження елементів натуралізму в оповіданнях І. Франка та В. Винниченка на кримінальну тематику. Застосовується порівняльно-типологічний підхід до їх аналізу.

Ключові слова: літературний напрям, творчий метод, поетика, жанр, натуралізм.

Натуралізм в українській літературі ще до цього часу залишається мало вивченим. Для нього характерне точне відображення життєвих явищ, що часто зводилося до фактографізму і документальності, особа автора прихована, він не виявляє себе у натуралістичному творі, художнє мислення орієнтується на наукове, завдання і функції літератури наближаються до наукових. Репрезентатором класичного натуралізму в українській літературі є І. Франко. У ХХ ст. натуралістичні елементи можна відшукати і у творчості В. Винниченка. Однак у нього вже “інший” натуралізм, ніж у І. Франка, він ґрунтується на романтиці вітальності. “Це світоглядно-естетична настанова, за якою всі прояви й форми життя, і природи, і суспільства є однією тяглістю, певною універсальною єдністю. В ній суспільні феномени й відносини лишаються як такі, зберігаючи свою специфічність, розуміються і витлумачуються також як феномен й відносини природні” [23, с. 127].

Чи не найяскравіше поетику натуралізму можна дослідити, розглядаючи твори “кримінальної тематики” І. Франка та В. Винниченка.

І. Франко у передмові до збірки “Панталаха та інші оповідання” писав, що задумав свої тюремні твори для того, щоб показати як жорстокі часи та обставини плодили жорстоких людей і намагався дати нове розуміння того, чим є злочин із соціологічного та психологічного погляду і чим повинна бути кара. Свого часу йому довелося пережити чотири арешти. Найбезглуздішим і найжорстокішим був для нього перший. Він позбавив його нареченої, друзів, виключив із “Просвіти”. У листі до М. Драгоманова Іван Якович згадує: “Безтолковий процес, котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчився моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіні того гріха, який мені закидували ... був для мене страшною і тяжкою пробою. 9 місяців, пробутих у тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано, як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною по 14-18, перекидувано з камери до камери, при ненастанних ревізіях та притирках..., а кілька тижнів я просидів в такій камері, що мала тільки одне вікно, а містила 12 людей, з котрих

8 спало на тапчані, а 4 – під тапчаном для браку місця. З протекції, для свіжого повітря, союзники відступили мені “найліпше” місце для снання – під вікном на супротив дверей; а що вікно задля забухи мусило бути день і ніч отворене і до дверей продувало, то я щоранку будився, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна ...” [13, с. 53].

Щоб не гаяти часу за ґратами, І. Франко записував окремі думки, спостереження і навіть цілі поетичні твори. Так з’являються на світ “Тюремні сонети”, оповідання “До світла!”, “Панталаха”, “Івась Новітній”, “На дні”, “Лель і Полель”.

Двадцять століття дало українській літературі знамениту постать В. Винниченка. Ним захоплювалися, його читали і перечитували. У своїх літературознавчих студіях М. Євшан писав: “Темперамент Винниченка обезоружував критику. Де другий автор потребував мозольного напруження, довгого шліфування та труду, щоби виступити, нарешті, з чистою совістю перед читача, – Винниченко легко і недбало, одним почерком пера, наживував цілу картину, давав їй життя і повну принади красу. Ота легкість і недбалість були не гріхом, а достоїнством його таланту, вони давали всю безпосередність та життя його творам, робили їх близькими читачеві. Чулося за ними багатство та невичерпність мотивів і матеріалу творчого, яким приходилося авторові оперувати. Він не думав, т. є. не видумував, ніяких ситуацій, ніяких тем, ані конфліктів, він висипував неначе свої твори з своєї багатой натури. Ніяких зусиль ми не бачили в усій його творчій праці, він, здавалося, все мав в собі, природа обдарила його невичерпним багатством...” [14, с. 574].

Доля письменника була нелегкою. Вперше він опинився за ґратами, маючи 21 рік. У документах Київського жандармського управління він проходив під кличкою “Скорий”. Згодом, через рік, щоб уникнути покарання за нелегальну пропагандистську роботу, він тікає з армії. Так починається нове життя Великого Емігранта. За винагороду 30 рублів він був виданий жандармам і засуджений до одного року і шести місяців дисциплінарного батальйону. В. Винниченко був людиною вибухової вдачі. У нього весь час народжувалися ідеї втечі з тісної тюремної камери. Друзі намагалися організувати його втечу під час переведення до тюремної лікарні, але безуспішно. Не дало результату і симулювання божевілля. Тоді В. Винниченко навіть вирішує піти із життя. На щастя, його, посинілого і неприємного, встигли витягнути із зашморгу, після чого перевели до лікарні. І все ж утекти не вдалося. Через кілька днів він знову переступив поріг ненависної йому камери. Свій біль і протест письменник виклав в оповіданнях “Промінь сонця”, “Талісман”, “Таємність”, “Уміркований та щирий”, “Темна сила”.

Патріарх української літератури Іван Франко схвально відреагував на появу в нашому письменстві В. Винниченка. Його знаменита фраза – “І відкіля ти взявся у нас такий?” – вже стала крилатою. Можливо, така оцінка Винниченкової творчості була для І. Франка не випадковою – аж надто багато спорідненості відчувається у творах письменників, принаймні, “кримінальна тематика” для обох є близькою та “рідною”.

Се дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо грижі, і зопсуття, і муки! [27, с. 41]

Так писав про тюрму І. Франко в “Тюремних сонетах”. У В. Винниченка – це “дім неволі”. “А він, сей дім неволі, ся двоповерхова домовина, сіра і брудна, байдуже приймає тужливу ласку сонця і мовчить” [7, с. 383].

Обидва блоки оповідань – Франкові і Винниченкові – написані в дусі натуралістичної традиції. Натуралізм, за Д. Наливайком, захоплював людину в причинно-наслідкову зумовленість усього сушого, позбавляючи її активності в цій системі. Герої натуралістичних творів дуже часто мали страдницький, мученицький вигляд, їм доводилося потерпати від дій зовнішніх сил: обставин, середовища, біологічних і соціальних законів, спадковості тощо. У параметрах цієї системи людина розглядалася лише як “продукт”, а не “виробник” життєвих обставин і суспільних відносин. Усе це наклало свій відбиток на поетику натуралізму, спричинивши появу славнозвісного натуралістичного фаталізму у змалюванні людської долі.

Більшість творів І. Франка закінчуються смертю головного героя. У В. Винниченка гине “найменший, найпослідніший чоловік на світі – Піня” (“Талісман”), два “вольні”, яким не судилося побачити світанок (“Промінь сонця!”), всі інші твори теж закінчуються безнадією. Це, на наш погляд, свідчить про намагання автора поставити під сумнів спроможність людини змінювати свою долю. Людина живе в суспільстві і мусить підкорятися його законам. Будь-яка спроба спротиву зводиться фактично до поразки, оскільки боротися одному проти маси є абсурдом. До уваги не беруться жодні позитивні якості людини, її здібності та нахили. Якщо вона не змогла реалізувати себе в житті, то винні сусіди, влада, середовище, обставини. Причина відома, та способи її подолання відсутні. Шістнадцятилітній Йосько Штерн (“До світла!”) мав нахил до ремісничої діяльності. “Сяду собі, бувало, де на горбку, виострю ніжик і зачинаю стругати, довбати, клебезити різні речі з дерева, зразу маленькі драбинки, плуги та борони, пізніше клітки, вітряки та ливинки. По рокові був я вже таким майстром, що всі сільські хлопці в кут передо мною” [26, с. 308]. На жаль, невблаганна доля вирішила не віділити юнакові нічого більшого, як роль пастуха гусей і телят, без права на освіту, добру їжу, пристойний одяг. І зробити щось було неможливо. Йосько жив у пітьмі і прагнув світла та волі, причому світла не лише у прямому значенні слова, як освітлення для читання, а й у переносному – як науки, знань. Отримавши його, він здобув і волю. Та тільки воля прийшла разом із смертю:

“Йосько кидався ще і стогнав тихо, все притискаючи книжку обома руками до грудей, немовби хотів нею заткати смертельну рану.

– Що він робив? – спитав мене ключник.

– Та ... я ... тільки ... до світла ...

– Він читав при вікні, – пояснив я ключникові ...

– ...

– Пане ключник, – каже з коритаря, – де тут сидить Йосько Штерн? Є тут картка з суду, що має йти на волю.

А Йосько вже перед мінutoю був вільний” [26, с. 320].

Про неминучий вплив суспільних обставин на людину писав і В. Винниченко у “Темній силі”. Його вартові у в’язниці позбавлені індивідуальних, яскравих особистісних ознак. Це – сірі постаті, притуплені, боязкі, насторожені.

Обов'язок зробив їх такими: вони несуть варту біля “важных политических”, і їм “не приказано”. Жваві розмови арештантів турбують вартового, він намагається зрозуміти для себе їх зміст, поволі він сам втягується в розмову з “земляками”, співчуває їм.

– “Ех! І на таких людей присилують винтовки піднімати! – з гнівом стукнувши об землю прикладом, скрикує вартовий і обводить поглядом конвойних. На їхніх лицах, уважних і серйозних, написано співчуття, і, задерті догори, сі лица схожі на лица благаючих. А слова, нові і дужі, як ударом молота, гарні і вразливі, як проміння сонця, вилітають із вікон і боляче і солодко б'ють їх по серцю” [7, с. 388].

Без сумніву, тут за В. Винниченка говорить бунт і революція. У “затрухлявілих” душах солдатів прокидається співчуття і замилювання. “І знов ангел правди зліта в подвір'я неправди, і не стає ні арештантів, ні конвойних” [7, с. 390]. Один з ідеологів позитивізму, Іпполіт Тен, висунув теорію, згідно з якою середовище формує людину й здатне перебороти її. В. Винниченко майстерно ілюструє цю тезу. Тюремна служба змушує її виконавців жити за суворими законами тюрми.

“І вмить ... все враз щезає. Солдатики, що стояли на ганку вщент чогось витягуються, роблять напружені обличчя, і всі як по команді, повертають голови в один бік. Стає тихо. З ганку, помалу ступаючи, як звірюка, що впевнена в своїй здобичі, сходить “каен”, караульний офіцер ...” [7, с. 390].

“І от вони, ті, що дивились ... такими добрими, ласкавими очима, ті, що так зітхали ... тепер вони дикі, злі...” [7, с. 391–392].

Натуралізові притаманна увага до життя демократичних прошарків суспільства, соціальних низів. Д. Задонський доводив, що “демократизація героя саме в лоні цього напрямку – свого роду закономірність. Про народ писали всі натуралісти як “першого” так і “другого” покоління, в усіх країнах, куди натуралізм проникав. Це входило в програму, ставало обов'язковою умовою системи...” [22, с. 139]. Тому так багато знедоленого бідного люду бачимо в тюремних оповіданнях. Це селянин Самжаренко (“Уміркований” та “щирий”), бойчук Митро, Бовдур (“На дні”), Владко і Начко (“Лель і Полель”).

У жодному з оповідань немає видимої присутності автора. Розповідь ведеться від третьої особи з уникненням позитивної чи негативної оцінки того чи іншого явища, вчинку чи характеру. З цього приводу Е. Золя писав: “Не можна уявити собі хіміка, який гнівається на азот за те, що ця речовина є непридатною для дихання, або ж ніжно симпатизує кисню за протилежною підставою” [8, с. 390]. Письменник ні в якому разі не повинен керуватися власними суб'єктивними симпатіями чи антипатіями. Автор має позбутися менторського тону моралізаторства і дидактизму.

У контексті натуралізму І. Франко та В. Винниченка будували свої твори у вигляді “шматків життя”; людських документів; причому переважав в оповіданнях автобіографізм. Дещо було записано з чийось “уст”, але про це попереджав автор. “Одно з таких оповідань, котре глибше ніж другі, вразило мене, подаю оце читателям” [8, с. 304]. Д. Наливайко зазначає, що натуралістичний твір в ідеалі має бути “протоколом життя”, який не допускає будь-якої ролі вигадки і уяви.

Вони не повинні брати жодної участі у складанні сюжетних ліній. Сюжет має виникати із структури зображуваного “шматка життя” і являти собою своєрідне розміщення його у просторі та часі. Так і з’явилася на світ повість “На дні”. І. Франко писав: “...Був арештований в Яблоніві... Нас тримали три місяці і пустили, а мене спеціально, як неналежного до цього повіту, велено було відставити під ескортою поліції на місце уродження... Вже до Дрогобича я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі “На дні”, а звідти ще того самого дня (через протекцію) послано пішки з поліціантом до Нагуєвич” [13, с. 53]. Головний герой повісті – Андрій Темера. Арешт вибив його з колії звичного життя. Потрапивши в похмуру “казню”, він почуває себе відірваним від світу і покинутим на призволяще. “Ноги його боліли і тряслися, але він не міг перемогти себе, щоби сісти де-небудь у тоту нечисть та нехар, котрої гидився. Не можучи встояти на місці, він почав ходити по казні, протискаючися між ліжками і людьми, лежачими на землі, хоть і так не міг зробити більше п’яти-шести кроків. Усі погані та сумні факти арештантського життя, що разом, мов з відра, жбухнули на нього, морочили його голову, неслися в його думках якоюсь строкатою, безладною і скаженою метелицею. Вся нужда, вся погань, усе зопсуття, окружаюче його в тій тісній клітці і поза її стінами, по всім світі, на дні цілої людської суспільності, на котре й він тепер чувся зіпхнутим, ціле й людське горе своєю безмірною ваготою налягло на нього, обдало його широкими ціпкими своїми огнивами, заглушило в його душі його власне пекуче горе” [26, с. 95]. Кожна клітинка його тіла, кожен рух і погляд становили таку різку невідповідність умов існування, в яких він перебував, що мимоволі закрадалося в душу відчуття тривоги. Роль своєрідної перестороги відводить І. Франко сну головного героя. Андрієві сниться, що якась дужа слизька рука тисне йому на груди, силкуючись “зловить трепечуще серце, зловить і задавить!” [26, с. 106].

Не дочекавшись волі, Андрій Темера гине від рук злочинця Бовдура. Останньому персонажу приділяли чималу увагу майже всі літературознавці, що досліджували творчість І. Франка. Без сумніву, письменник пропонує нам розгляд цілком натуралістичного персонажа. Однак до цього часу ми розглядали твори, в яких люди зображалися не в цілковитій манері класичного натуралізму. Вчинки завжди були в руках людини і Франко постійно наголошував, що людина за жодних обставин не може втратити здатності творити. Вона є творцем своєї долі і щастя. В повісті “На дні” письменник постає перед нами як справжній класик. Змальовуючи постать Бовдура, він констатує, що інакше і бути не могло. Над долею Бовдура навис фатум. Вже сама вказівка про його народження говорить про це: “Я родився в дорозі... я родився на воді... ховався межі чужими людьми” [16, с. 125]. Місце його народження – невизначений простір і час, і ця невизначеність “проектуює своєрідний мікрокосм хронотопу народження, в якому вже закладені першопочатки психіки і характеру злочинця” [16, с. 76]. Символ води означає, що людина стихійно плитиме рікою життя, не роблячи жодних зусиль. Не обминаючи круговерті та перешкоди. Символ дороги – це своєрідний “блудний шлях страждань, складні лабіринти долі. Що й привели безпритульну людину до “підземного лоху” – в’язниці” [16, с. 76]. Бовдур страждає від невизначеності, від розуміння своєї зайвості в світі, відчуженості від роду. Але тут ніяк не йдеться

про виправдання його вчинку. Навпаки, віддаючи данину натуралізму, показано, як біологічні фактори і життєвий простір впливають на дії людини. Бовдур у безвиході, а І. Франко розкриває обставини, що загнали його в глухий кут. Дотичним твором до теми безвихідного становища людини може бути оповідання “Між добрими людьми”. І. Франко, змальовуючи долю Ромці, яка стала повією, говорить, що в цьому немає її вини. Він детально розказує, які обставини змусили її стати такою. І Ромця ототожнює себе з галузкою, що пливе по воді: “Я не раз бачила, як галузка, відірвана від дерева, плине по воді, доки не попаде в крутіж. І тут ще зразу пливе вона спокійно, описує далекі криги; але чим далі, тим круги вужчі, рух її швидший, поки течія не змеле нею і не кине в спінене гирло, де вона й пропадає. Чи винна гілка, чи винна вода, що так воно діється?..” [19, с. 226].

Кожна нова “картина життя” і далі знайомить нас із певними „елементами” автобіографій митців. Винниченків “Талісман” розповідає про втечу з тюрми. Як відомо, ця тема була близькою авторові, адже він фактично втік усе своє життя і ще й досі, вже після смерті залишається серед чужих, далеко від омріяної України. На перший погляд нам пропонується образ слабохарактерного, млявого Піні. Це така собі сіра посередність. Сталося так не випадково. Просто інстинкт виживання нав’язав йому думку, що він ніхто. Єдине, що він може – мовчати і посміхатися. “Напевне, колись давно уже, може, ще тоді, як був Піня у “жерстяного мастера” в науці, коли той бив його паяльником по голові або як “гоїше інгеле” цькували по вулицях собаками, мазали губи салом, він раз на все собі сказав: “Знаєш що, Піню, ти мовчи! Ти найменший, найпоследніший чоловік у світі, і ти собі мовчи і посміхайся...” [7, с. 668]. І ось цей Піня очолює купку арештантів, що прагнули будь-якою ціною втекти з тюрми. Однак формулювання “будь-якою ціною” вжито дещо неточно, бо ціна була всім відома – хтось один мав пожертвувати життям на благо щасливої втечі інших. Усе мав вирішити жереб. На перший план виступає ще й образ Сердюкова, який увесь час вагається. – “Добре, я згоден, – підняв він голову і подивився на всіх зміненими очима. І при цьому посміхнувся не притаманною йому, якоюсь запобігаюче-винуватою посмішкою” [7, с. 686]. Напевне, йому відкрився фаталізм власної долі, бо по короткім часі жереб випав саме йому. “Що було у Сердюкова та й у нас всередині, це інша річ, але зверху всі ми були серйозні, діловиті і хіба що занадто хапливі” [7, с. 688]. Якраз у цьому маленькому епізоді закладена основна відмінність між творами І. Франка і В. Винниченка. В. Винниченко не заглиблювався в душу людини, не дошукувався там істинного зерна. Він беззастережно розділяв ідеї Мопассана, який вважав, що внутрішнє життя героя письменник може передати лише через зовнішній його вияв – рухи та вчинки. Психологію треба ховати, бо людський скелет не виставляється на показ. І. Франко ж поринає в найпотаємніші куточки людської душі. Він виводить три основні прийоми психологічного аналізу. Це детальне змалювання зовнішнього вигляду персонажа, автопсихоаналіз героя, опис самого процесу мислення, пульсації думки в її припливах і відпливах. А ще він послуговується прийомом “оголення душі”.

Отож, за найменшого опору обставин, Сердюков зламався: “Так не можна... Я не підду... Ми всі погибнемо... Це абсурд!.. Я вам кажу, там солдати. Це безум-

ство – іти...” [7, с. 690]. Пожертвував своїм життям ради справи “найнікчемніший” Піня. Він “був убитий у ту ніч прикладом винтовок” [7, с. 693]. Арештанти успішно вийшли з підкопу і зникли в темному полі на своїх екіпажах. А що ж до “талісману”, то ним, безперечно, був той самий Піня, янгол-охоронець втечі. “Єсть люди більше багатші, дужчі, єсть менше, слабші, ти ж, Піню, найменший, найбідніший, найслабший” [7, с. 668]. Таким найлегше розлучитися з життям, бо втрачати вже нема чого.

Пишучи свої оповідання, Франко припускав, що вони можуть, „видатися декому старомодними і позбавленими деколи тої містики, яку наші новіші письменники та критики уважають майже досконалою приналежністю літературних творців. Проте надіюся, що вони ні в чийй душі не збудять хороших фантазій, а здоровому смакові дадуть “здорову і не зовсім неприємну поживу” [21, с. 33]. З-під його пера виходить оповідання “Панталаха”, в якому автор детально змальював, як психіка людини впливає на її екзистенцію. Головні дійові особи – Панталаха, ключник Спориш і напівдіот Прокіп. Тюрма для людини, як клітка, вона тисне на неї, притуплює всі її почування і залишається два виходи – або змиритися і до кінця нести хрест арештанта, або не коритися і тікати.

Так жив Панталаха, він тікав безліч разів, а що майже завжди безуспішно, то дарма. Кожна попередня втеча давала йому стимул і силу для наступної. Для втілення своєї мети він не гребував нічим, мав сильний характер, залізну волю і оптимізм. Але – не судилося. Панталаха загинув, упавши з тюремного даху. Його смерть переконливо довела, що виживають ті, хто кориться. Але чи варте таке “життя” називатися людським? Значну роль у долі Панталахи відіграв ключник Спориш. Він “поводився завсідги лагідно й людяно, а коли на якого арештанта найшла туга за свободою, він і потішив його, і лист додому написав, і відомість від свояків приніс, коли директор не допустив їх самих бачитися з в’язнем. “Спориш у службі собака, а поза службою чоловік”, – таким був загальний суд арештантів про свого ключника. Тим-то й не дивно, що більша часть їх не любила Спориша” [26, с. 253]. Він сам “благословив” Панталаху на втечу і сам її викрив. “Службовий собака” отримав свою винагороду. Завдяки старанням ідіота Прокопа він зійшов з розуму і помер. Оповідання містить глибокий психоаналітичний підтекст. Читач весь час знаходиться в напруженні, очікуючи нового повороту сюжету. У контексті натуралістичного зацікавлення психопатологічними типами змальовано образ Прокопа. У тюрму він потрапив за те, що розрубав сокирою голову своєму сонному братові. Не боявся ні кари, ні людей, ні Бога, – лише Панталахи. Звістку про смерть сусіда по камері прийняв теж так, як це властиво хворій людині – не вірив і боявся, що той утече ще й із трупарні:

– “Не бійся, звідти уже не втече. Ще сьогодні пройдуть дохторі, відріжуть йому голову, руки, ноги, ну, а без них то як же він утече?

– ...

– Гі, гі, гі! Будуть різати Панталаху, як кабана. І живіт йому розпорять?

– І живіт розпорять.

– Гі, гі, гі! А мене пустять подивитися?” [26, с. 250].

Кожна “картина життя” зображала виняткових, особливих людей. Постаті Бовдура, Панталахи чи Піні не були типовими для того часу. Завдання натуралі-

му якраз і полягали у фіксації творчої уяви письменників цього напрямку на нетипових образах і характерах персонажів, що зображалися, а не індивідуалізованих, вихоплених і вирваних із певного фрагменту життя. Інколи натуралізація творів “кримінальної тематики” доходила до рівня документальності. Обидва автори детально, до найменшої подробиці описували середовище, людей, відповідний час і простір. Для Франка характерна детальна розповідь про всіх осіб, котрі перебували в камері (особливо це стосується його “На дні”). Та й узагалі, кожен їхній твір складається з окремих епізодів; ми ніби дивимося кіно і перед нами одна за одною відкриваються картини тюремної дійсності.

Звичайно, аналізовані твори різні, бо писалися в різні часи різними авторами, але незмінним залишився той факт, що арештанти – теж люди і потребують до себе людського ставлення. На все є причини, і світ, наш світ, зробив їх такими чи іншими.

Наступні твори “кримінальної тематики” обидвох авторів характеризуються послабленням фактографічної техніки письма в описах в’язниці і арештантів. Так, у повісті “Лель і Полель” побіжно вказано умови утримання арештантів, камери описані вже не так деталізовано. Арештанти скаржаться на брак місця, на сморід і холод. Але є інший цікавий факт. Підлітків Владка і Начка підсадили в камеру до Семка Тумана, який багато років сидів у в’язниці і ніяк не хотів зізнатися у своїх злочинах – вбивствах кількох людей і грабежі. Поліція сподівалася за допомогою хлопців вивідати в діда важливу інформацію. В той час влада неодноразово вдавалася до подібних кроків. Коли І. Франко вперше потрапив у тюрму, до нього підсадили Кароля Скаміну. Провокатор не гаяв даремно часу і завдав Івану Яковичу значних неприємностей.

““Уміркований” та “щирий”” В. Винниченка – це лист чоловіка до дружини з тюрми, до якої він потрапив випадково, а вийти швидко на волю не має ніякої змоги.

Є ще у В. Винниченка твір “Таємність”. Тут, як і у “Промені сонця”, головними героями є “важные политические”. Розповідь веде помічник прокурора, очевидець подій. Утримували важливих в’язнів дуже строго. “В тюрмі їх моментально розрізнили! Розсадили по різних камерах. А камери пильно-пильно ізолювали: поприбивали над вікнами “щити”, випорожнили сусідні камери, щоб не було зносин ні з одним чоловіком, а до дверей приставили спеціальних дозорців” [7, с. 563]. Однак твір має вже більше політичне забарвлення, і “тюремну тематику” вибрано тут як тло для увиразнення певних поглядів автора на стан суспільства.

Окремого аналізу в контексті дослідження кримінальної тематики заслуговують, поза сумнівом, “Тюремні сонети” І. Франка.

Поет використав натуралістичний метод, даючи змогу читачеві побачити всю ту “погань і грязюку” суспільного дна, свідком якої був сам. Контрастне використання прекрасної поетичної форми сонета у сув’язі з неестетичним змістом повинно було викликати оскомину у читача, підсилити враження від прочитаного. Поет намагається потворне увиразнити прекрасним. Франко кпить із себе колишнього, з усіх ідеалістів, котрі бачать тільки світлі сторони людського життя і, наче метелики, збирають у сонети поетичний нектар, не звертаючи уваги на те,

що до тонкого аромату квіточок вже давно домішався гострий “киблів сморід” [10, с. 76].

У кожному рядку сонетів відчувається туга і розпач поета. Найбільше його вражає не холод, не погані харчі і навіть не погане ставлення до в'язнів, найбільше пригнічує принизливий факт – не вирвешся!

Та ні, не вирвешся! Залізні гаки
Держать тебе, дозорці, як собаки
Пильнують, ходить шельвах під вікном.

Не вирвешся! І глухне зойк розлуки
В тяжкій знесли опадають руки...
Заснуть, заснуть хоч би мертвецьким сном! [12, с. 47]

Обидва автори будують свої твори за правдивою натуралістичною традицією. Вони вводять у твори детальні описи людей і середовища, індивідуалізують мову своїх персонажів, дають їм право виділитися. Речення часто трапляються односкладні, обірвані діалогами і полілогами. Часто вживають жаргонізми, лайливі слова... І все це робиться для того, щоб правдиво, без прикрашення зобразити жорстоку реальність людського існування.

1. *Балан О.* Еволюція світогляду і творчості І. Франка // Українська мова та література. 2004. № 36. С. 5–6.
2. *Білий О.* Українська мала проза сьогодні. В кн.: Рік 78. Літературно-критичний огляд. К., 1979.
3. *Бердянська Н., Задорожна С.* Винниченко В. Щоденники // Київська старовина. 2000. № 5. С. 50–75.
4. *Винниченко В.* Щоденники // Київська старовина. 2003. № 3. С. 107–121.
5. *Винниченко В.* Щоденники // Київська старовина. 2003. № 4. С. 64–87.
6. *Винниченко В.* Краса і сила. К.: Дніпро, 1989. 750 с.
7. *Галич О., Назарець В., Васильєв Є.* Теорія літератури. К.: Либідь, 2001. С. 387–392.
8. *Голод Р.* Іван Франко та новітні напрямки літератури // Українська мова та література в школі. 2006. № 2. С. 58–61.
9. *Голод Р.* Натуралізм у творчості І. Франка: до питання особливостей творчого мислення Каменяра. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2000. 108 с.
10. *Горан М.* Феномен І. Франка // Українська мова та література. 2001. № 23–24. С. 1–28.
11. *Гордасевич Г.* Три арешти І. Франка // Дивослово. 1998. № 4. С. 52–54.
12. *Денисюк І.* Четвертий арешт Франковий // Денисюк І. Невичерпність атома. К., 2000. Вип. 2. С. 303–310.
13. *Євшан М.* Критика; Літературознавство; Естетика. К., 1998. 658 с.
14. *Жулинський М.* Слово і доля. К.: Видавництво А. С. К., 2006. С. 229–267.
15. *Ковальчук Л.* Художній простір як засіб психологізму (на матеріалі “кримінальної прози” І. Франка) // Слово і час. 2001. № 7. С. 73–77.
16. *Кульчицький С., Солдатенков В.* Володимир Винниченко. К.: Видавничий дім Альтернатива, 2005. 373 с.
17. *Лашик Є.* Винниченкова філософія щастя // Сучасність. 1995. № 7–8. С. 153–165.
18. *Мельник В.* Суворий аналітик доби. К., 1994. С. 18–28.
19. *Михида С.* Слідами його експериментів. Кіровоград: Центральне українське видання, 2002. С. 130–138.
20. *Наєнко М.* Проза: “реальний натуралізм і неоромантизм як передмодернізм” // І. Франко: тяжіння до модернізму. Монографія. К.: Академвидав, 2006. С. 13–42.

21. *Наливайко Д.* Искусство: направления, течения, стили. К., 1985. 365 с.
22. *Наливайко Д.* Проблема натуралізму в українській літературі // Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців. К., 1996. С. 118–130.
23. *Пастух Б.* Проблема “чесності з собою та морально-етичні концепції В. Винниченка” // Дзвін. 2006. № 2. С. 123–126.
24. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1976-1986.
25. *Франко І.* Твори в двох томах. К.: Дніпро, 1981. Т. 2. Оповідання. 493 с.
26. *Франко І.* Сонети. К.: Дніпро, 1984. С. 41–79.
27. *Шумило Н.* Аналітик і практик художнього мислення // Дзвін. 2006. № 8. С. 164–168.

**POETICS OF NATURALISM IN WRITINGS OF I. FRANKO
AND V. VYNNYCHENKO ON CRIMINAL THEMES:
COMPARATIVE-TYOLOGICAL ASPECT**

Natalia Kobzei

*Vasyl Stefanyk PreCarpathian National University
Shevtchenko st., 57, Ivano-Frankivsk 76025, Ukraine*

The subject of the article is the study of elements of naturalism in the short stories of I. Franko and V. Vynnychenko on criminal themes. Comparative – typological approach is used for their analysis.

Key words: literary trend, creative method, poetics, genre, naturalism.

**ПОЭТИКА НАТУРАЛИЗМА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И. ФРАНКО
И В. ВИННИЧЕНКО НА КРИМИНАЛЬНУЮ ТЕМАТИКУ:
СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Наталья Кобзей

*Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника
ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск 76025, Украина*

Предметом статьи является исследование элементов натурализма в рассказах И. Франко и В. Винниченко на уголовную тематику. Применяется сравнительно-типологический подход к их анализу.

Ключевые слова: литературное направление, творческий метод, поэтика, жанр, натурализм.

Стаття надійшла до редколегії 04.05.2009

Прийнята до друку 20.10.2009